

מספרייה ציבורית למרכז פעילות חברתית : עמדות הקהל ומנהלי הספריות בנושא פעילות חברתית בספריות הציבוריות / חנה חץ

תקציר :

הספריות הציבוריות, אשר עד לאחרונה שמשו כמרכזי עיון ולימוד פתוחים לכל, ואשר עיקר פועלם נסוב סביב איסוף וארגון של אוסף ספרים מקומי לעיון ולהשאלה, מציעות היום, בנוסף לשירותי ספרייה מסורתית גם מגוון פעילויות חברתיות, כמו : מופעים, הרצאות, ערבי ספרות, חוגים ותערוכות, שעיקרן בילוי והנאה לילדים ולמבוגרים. בהתייחס לתמורות אלו ובזיקה ליעדים שנוסחו על ידי המחלקה לספריות ציבוריות במשרד המדע, התרבות והספורט, ופורסמו כחזון הספריות הציבוריות בשנת 9002, נוצר צורך לזהות מחדש, לנתח ולאפיין את הפעילויות המתקיימות בספריות ואת עמדותיהם של מנהלי ספריות ציבוריות ושל הציבור. בחינה התורמת להבנת מקומה תפקידה ומידת הרלוונטיות של הספרייה באלף השלישי, ואת יחסי הגומלין שבינה לבין הציבור.

לפיכך נעשה מחקר זה בשני מישורים מקבילים: במישור המעשי נבחנו סוגי הפעילויות ומידת היענותו של הציבור לפעילויות אלה. במישור התודעתי נבחנו עמדותיהם ותפיסותיהם של מנהלי הספריות, ותפיסותיו ועמדותיו של הציבור הרחב ביחס למקומה ולתפקידה של הספרייה בקהילה.

הוגדרו ארבע מטרות למחקר :

1. לאפיין את הקהל הבוגר המבקר בספריות הציבוריות.
2. לאפיין ולמפות את הפעילויות והשירותים הניתנים בספריות הציבוריות ובסביבת עבודתן הוירטואלית.
3. לבחון את תפיסות הציבור הרחב (מנויים ושאינם מנויים ; מנהלי ספריות) את תפקיד הספרייה ואת מיצובה בחברה.
4. לבחון את ההתאמה בין תפקיד הספרייה, כפי שבא לביטוי בחזון החברתי והתרבותי של הספריות הציבוריות (בן נעים, 2009) לבין תפיסות המנהלים ותפיסת הקהל את תפקיד הספרייה ואת פעילויותיה.

ניתוח הממצאים נעשה תוך שילוב שיטות מחקר איכותניות וכמותיות. המדגם במחקר זה כלל 52 מנהלי ספריות ו- 1156 נשאלים בוגרים (מעל גיל 11), אשר השיבו על שאלוני פעילות ושאלוני עמדות זהים. כמו כן כלל המחקר ניתוח תוכן של אתרי 13 ספריות ציבוריות, במטרה לעמוד על פעילות הספריות הציבוריות בספירה הוירטואלית.

בהתייחס לאפיון הקהל המבקר בספריות מצביעים ממצאי המחקר על עלייה בשיעור המנויים בספריות הציבוריות בהשוואה לפרסומים רשמיים, יתרה מזאת מסתבר כי חלק ניכר מהקהל שאינו מנוי בספרייה מגיע לשם ומשתתף בפעילויות המוצעות במקום. אולם, בפילוח הממצאים על פי גיל, נמצא כי יחסית לממצאי מחקרים קודמים חלה ירידה באחוז המנויים בקרב צעירים.

ניתוח שאלוני הפעילות וניתוח תוכן אתרי הספריות הצביעו על מגוון פעילויות בתחומים הבאים: השאלת ספרים, קריאה ועיון, פעילויות לעידוד הקריאה, פעילויות תרבות ופנאי ביניהן: השתתפות במפגשים ובהרצאות, בחוגים, בטיולים, ובמופעים, תמיכה בלימודים, גלישה באינטרנט וחיפוש מידע. בניתוח שונות של סוגי הפעילויות בספרייה, נראה הבדל מובהק בין פעילויות מסורתיות הכוללות קריאה ותמיכה בלימודים, לבין פעילויות תרבותיות-חברתיות, בקרב כל הנשאלים.

מהמחקר עולה כי הציבור וכן מנהלי הספריות מציבים את החלפת הספרים כפעילות הראשונה בחשיבותה בספריות. בהתייחס לפעילויות בשאר התחומים, ניכרים הבדלים בין הערכתם הגבוהה של המנהלים את מידת קיום הפעילות בספריות לבין מידת השתתפות הציבור בפעילויות אלה.

מנהלי הספריות העריכו את מידת הגלישה באינטרנט בשיעור דומה למידת השאלת הספרים בספרייה, לעומת זאת רק כרבע מהציבור העיד על גלישה רבה באינטרנט בספרייה. באתרי הספריות, האמורים לשקף חדשנות טכנולוגית, ניתן למצוא מעט פעילות מקוונת ואינטראקטיבית. מלבד קטלוג המקוון וגישה למאגרי מידע, נמצא באתרי הספריות בעיקר מידע סטטי אודות פעילויות שנערכו או שיערכו בספריות.

הבדלים נראו גם בין הערכתם הגבוהה של המנהלים את מידת הפעילות המתקיימת בספרייה ביחס למידת השתתפותו של הקהל, לעומת הערכת הציבור את מידת ההשתתפות שלו בפעילויות כמו חיפוש מידע, לימוד והכנת שיעורים, קריאת עיתונים, שעת סיפור, חוגים, או ביקור במופעים ותערוכות. לעומת זאת ביחס להשתתפות בחוגים מעשיים כמו התעמלות או חוגי יצירה -נמצאה הערכת המנהלים דומה למידת ההשתתפות.

בפילוח קבוצות המשיבים לקבוצות התייחסות על פי גיל, השכלה, סטאטוס משפחתי, נראה שוני בהשתתפות בפעילויות השונות. לדוגמה נמצא כי אחוז גבוה יותר מבין בני הקבוצה המבוגרת מחליף ספרים, משתתף בהרצאות ובחוגים, מבקר בתערוכות, או נפגש עם ידידים בספרייה. לעומת זאת, אחוז גבוה יותר מבני הקבוצה הצעירה משתתף בפעילויות הקשורות בעיון בלימוד, ובחיפוש מידע ללימודים ולחיי היומיום. עוד נמצא כי אחוז גבוה יותר מבין בעלי ההשכלה האקדמית משתתף בחוגי יצירה בעוד אחוז גבוה יותר מבין בעלי השכלה על תיכונית (לא אקדמית) משתתף בחוגים עיוניים. כמו כן נמצא כי רוב המשתתפים בפעילויות יצירה, טיולים או התעמלות, ביקור בתערוכות ובמופעים, הם נשואים, בעוד הקבוצה הכוללת אלמנים, פרודים או גרושים מרבים יותר מהאחרים בהחלפת ספרים, השתתפות בחוגים עיוניים, בשעת סיפור ובהרצאות.

בהתייחס לתפקידי הספרייה, נראו הבדלים בין דעות שעלו בהתבטאות החופשית, בתשובה לשאלה מהו תפקיד הספרייה לבין ממצאי מבחני העמדות בנושא תפקיד הספרייה, אפילו בקרב אותה קבוצת אנשים. לדוגמה: על פי ממצאי סקר העמדות נראה כי רוב הציבור תופס את הספריות כמוסד שתפקידו לפעול למען רווחה חברתית ולקיים ערכים תרבותיים וחברתיים התורמים לאיכות החיים ולהעצמת הקהילה כמו: לעודד ביקור אנשים עם צרכים מיוחדים, לדאוג לתכנים לאוכלוסיות מבוגרות, על הספרייה לספק מאגרי מידע איכותיים ואינטרנט חנם, לטפח מורשת מקומית, ולעזור בהקניית הקריאה. ממצאי ניתוח השאלה הפתוחה חיזקו אמנם מימד זה של תפיסתה הערכית של הספרייה, בעיקר בתחומים של העשרת הידע, השאלת ספרים חנם, וכן את דאגתה לעניי המידע, אולם רק אחוז נמוך מהמשיבים הזכיר את תפקידה של הספרייה כמרכז תרבותי-חברתי בקהילה, דבר המצביע אולי על חוסר מודעות למושגים אלה בתודעת הציבור. על פי התשובות לשאלה הפתוחה, נראה כי רוב הציבור תופס את הספרייה בהקשר של ספרים וקריאה.

בבחנת עמדות הציבור נמצא קשר בין משתנים אישיים, בעיקר גיל והשכלה, לבין תפיסת קיימות הספרייה ותפקידה. לדוגמה: נמצא כי יותר צעירים סבורים שהספרייה מיותרת בעידן האינטרנט. כמו כן נמצא כי ככל שעולה מידת ההשכלה, עולה ההערכה לאיכויותיה ולחשיבותה של הספרייה ונחלשים קולות הטוענים כי הספרייה מיותרת בעידן האינטרנט. בבחינת השפעתו של המצב המשפחתי על עמדותיהם של המשיבים, נמצא כי לקבוצת הרווקים עניין מועט בספרייה, עם זאת הם אינם רואים בספרייה מקום של קריאה בלבד. רובם רואים את תפקידה במתן נגישות חנם לאינטרנט, בהשאלת קלטות DVD, וכן הם סבורים כי טוב שיהיה בית קפה בספרייה.

מבין שלוש קבוצות ההתייחסות בציבור, מנויים, מבקרים ללא מנוי וציבור שאינו מבקר בספריות, נמצא כי קבוצת המבקרים ללא מנוי רואה ואף מצפה מהספרייה שתהא מרכז מידע פתוח לכל ומקום תרבותי חברתי, המעודד קריאה ומסייע בהקנייתה. לעומת זאת, בין עמדותיהם של מנויי הספרייה לבין עמדותיו של הציבור שאינו מנוי, נראו הבדלים קלים בלבד.

בהשוואה לעמדות הציבור, נמצאו עמדותיהם של המנהלים, ברוב המקרים, שונות במידה רבה. מנהלי הספריות מייחסים חשיבות רבה למפגש החברתי בספריות הציבוריות ולפעילות התרבותית בקהילה. בניגוד לאחוז ניכר מהציבור, סבורים המנהלים כי תפקיד הספרייה אינו רק קריאה ועידוד הקריאה. ניתוח התשובות המילוליות בנושא תפקיד הספרייה אף מחזק ממצאים אלה, ומראה כי רוב המנהלים רואים בספרייה מרכז תרבות וחברה ולא מרכז קריאה ועיון.

פילוח שאלוני העמדות של הציבור וכן של מנהלי הספריות הצביעו על שוני במיצוב הספריות בכל אחת מצורות היישוב. במועצות האזוריות עיקר תפקידן הוא השאלת ספרים ובתמיכה בתלמידים. בערים הקטנות והבינוניות נתפסת הספרייה כמקום למפגש ולפעילות קהילתית, והיא משקפת את טעמה ונטייתיה של הקהילה המקומית. בערים הגדולות הספרייה מצטיירת כמרכז לקריאה, כמרכז מידע וכן ניכרות בתפיסת תפקידה השפעות אורבאניות פוסט מודרניות, הבאות לביטוי בהסכמה גבוהה להמצאות בית קפה בספרייה, אינטרנט חנם, מרכזי מידע לחיי יומיום, קורסים וחוגים עיוניים, ומציבות את הספרייה כמקום מפגש לקבוצת עניין מקומיות, ללימוד במשך כל החיים, וכמרכז לבילוי שעות הפנאי ולהעשרה תרבותית.

בהקשר לשאלה האם הספרייה היא מסורתית או קהילתית-חברתית, ניכר הבדל בין תוצאות המחקר במישור המעשי, לבין התוצאות במישור התודעתי. נמצא כי עיקר העשייה בספריות מתמקדת בתחומים הנחשבים מסורתיים, כמו: קריאה, תמיכה בלימודים, וחיפוש מידע, אולם כאשר מדובר בתפיסת תפקיד הספרייה עמדות המשיבים נוטות לתחום החברתי.

עם זאת בהשוואת שתי הקבוצות: המנהלים והציבור, נמצא כי למנהלים עמדה חיובית יותר כלפי הפעילות החברתית. התמונה המצטיירת ממחקר זה היא כי הספריות נתונות בעיצומו של מעבר מספרייה שכולה מסורתית לספרייה בעלת אוריינטציה קהילתית חברתית. הן פועלות אפוא, בשני מישורים: מחד נמשכות הפעילויות המסורתיות כמו קריאה ותמיכה בלימודים, ומאידך נוספות פעילויות חברתיות חדשניות, אשר לעיתים קרובות נגזרות מפעילות מסורתית וקשורות בקריאה, כמו מועדוני קריאה, או מפגשי סופרים. בנוסף נערכות פעילויות פנאי ופעילויות חווייתיות המתאימות לטעם הקהל ולרצונו, כמו: הצעת חוגים וקורסים במגוון נושאים, הצבת תערוכות בשטח הספרייה, או קיום פעילויות תרבות בליווי כיבוד, מוסיקה וזמר. פעילויות אלה תורמות להפיכתה של הספרייה למקום ידידותי ופתוח לכל. עמדות המנהלים, ובמידה קטנה

יותר אף עמדות הקהל, תואמות את המגמה שהותוותה על ידי המחלקה לספריות ציבוריות. מגמה זו מציבה את הספרייה כמוקד תרבותי חברתי ומכוונת לעשייה קהילתית. עם זאת, הכרה בערך הקריאה בישראל והצורך הברור בהפעלת ספרייה לעיון ולקריאה, מצביעים על החשיבות הרבה שבשילוב שני דפוסי הפעילות כדי למצב את הספרייה כ"ספרייה לכל אזרח". עוד עולה ממחקר זה כי חשוב לשלב בכל פעילויות הספרייה, בין אם פעילויות מסורתיות ובין אם פעילויות תרבותיות-חברתיות, תכנים עדכניים וטכנולוגיות חדשות, כדי למשוך קהל צעיר וכדי לשמור על רלוונטיות הספרייה במציאות משתנה. עמדותיהם של הציבור והמנהלים, הרואים בספרייה מקום ערכי, מוכיחות כי הספרייה ראויה להתמקד בקידום הקהילה ובהעצמת ההון הקהילתי שלה, ויש לעודד תהליך זה. רצוי אף לעקוב בשנים הקרובות אחר הפעילות החברתית בספריות, כדי ללמוד מן השטח על השינויים המתחוללים בספריות הציבוריות.

מספר מיון בספרייה:
021.26 חץ. מספ תשע"ב

מספר מערכת בספרייה:
002357204